

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра соціальної психології

ДИПЛОМНА РОБОТА
«ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ
МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ»
на здобуття освітнього рівня «Бакалавр»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Студентки ОПП Психологія

4 курсу, 1 групи

Пічугіної Тетяни Сергіївни

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент

кафедри соціальної психології

Романова Юлія Владиславівна

Робота захищена __ __ 2023 р.

Допустити до захисту в ДЕК

Кафедра соціальної психології

Протокол № ____ від ____

Завідувач кафедри:

Доктор психологічних наук, професор

Коваленко Алла Борисівна

(підпис)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	6
1.1. Соціально-психологічні особливості студентського віку	6
1.2. Вплив війни на психологічне здоров'я молоді.....	12
РОЗДІЛ 2. ОРГІНАЗЦІЯ, МЕТОДИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	19
2.1. Обґрунтування методів емпіричного дослідження	19
2.2. Характеристика вибірки та опис процедури дослідження.....	31
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ МАТЕМАТИЧНО-СТАТИСТИЧНОЇ ОБРОБКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ	35
3.1. Особливості досліджуваної вибірки за результатами опитування. 35	35
3.2. Результати кореляційного аналізу ціннісних орієнтацій молоді в умовах війни.....	39
ВИСНОВКИ	44
Список використаних джерел	46

ВСТУП

Актуальність теми: Важливість дослідження ціннісних орієнтацій у студентської молоді полягає в тому, що цей віковий період людини оцінюється як дуже важливий у формуванні ціннісної системи особистості та власного світогляду, відкриваючи більше можливостей для формування змісту смисложиттєвої сфери особистості в межах автономної системи та особистісних орієнтирів.

В умовах війни молодь переживає значне травмування, як від безпосередньої участі у подіях, пов'язаних із актуальною війною (обстріли, втрата близьких, втрата свободи пересування, тощо), так і від «травми свідка», яку можна відчувати від споживання контенту із чутливим змістом воєнних дій, катувань та страт. Такі значні впливи мають свій ефект на особливості формування ціннісної сфери молоді, що і є важливим дослідити.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити основні орієнтації, які визначають спрямованість осмисленого життя. Це є наслідком складних соціально-психологічних утворень, зумовлених життєвими стосунками між людьми, орієнтаційними детермінантами з межами самореалізації та постановкою життєвих цілей відповідно до певних ціннісних систем, пов'язаних з ідеєю самореалізації, які викладені в життєвих планах і стратегіях.

Безперечно, від того, якими внутрішніми орієнтирами керується молодь, залежить як майбутнє молодої людини, так і майбутнє суспільства загалом. Тому питання аналізу ціннісних орієнтацій студентської молоді має велике значення, оскільки майбутнє суспільства залежить від фундаменту цінностей, закладених молодими людьми, а також пов'язане із захистом психічного, духовного та фізичного здоров'я підростаючого покоління.

В умовах демографічної кризи особливо важливим є державне піклування про молоді покоління та їх психічне й психологічне благополуччя. Тому, важко переоцінити актуальність дослідження сфери психічного у молодого покоління українського народу.

У наукових працях українських та зарубіжних дослідників відображено різні аспекти проблеми життєвих цінностей студентської молоді, зокрема: основні характеристики цінностей та проблема їх значення в житті людини, відображені у роботах Т. Титаренко, М. Боришевського, О. Злобіної, О. Столярчука, а також питання ціннісних орієнтацій студентської молоді у наукових доробках Н. Панчука, В. Гриньової, Г. Рудь, В. Панок. Водночас, незважаючи на те, що тема сфери ціннісних орієнтацій є одним з основних напрямів психологічних досліджень останніх років, аналіз наукових матеріалів свідчить про те, що кількість досліджень, присвячених студентській молоді в умовах війни є все ще недостатньою. Специфіка формування ціннісних орієнтацій у студентському віці пов'язана з тим, що саме ця вікова група є сприйнятливою до розвитку цінностей як системи зв'язків, що відображають смисложиттєву сферу, ціннісні орієнтації та спрямованість особистості.

Мета: виявити та проаналізувати особливості прояву ціннісних орієнтацій студентської молоді

Гіпотеза: Соціальна ситуація, пов'язана з воєнними діями, впливає на прояв ціннісних орієнтацій молоді та не має характерних відмінностей за гендерним показником.

Завдання:

1. Провести теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з тематики соціально-психологічних особливостей студентського віку.
2. Визначити особливості впливу війни на психологічне здоров'я молоді України.
3. Провести емпіричне дослідження та виявити особливості ціннісних орієнтацій молоді в умовах війни.

Об'єкт: ціннісні орієнтації студентів України

Предмет: особливості прояву ціннісних орієнтацій української молоді в умовах війни

Методи дослідження: теоретичний (аналіз, синтез та узагальнення сучасних даних з проблематики дослідження особливостей ціннісних орієнтацій в умовах війни), емпіричний (психодіагностичні методики такі, як: «Ціннісний опитувальник» (Ш. Шварц), «Шкала базових переконань» (Я. Бульман), «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч), «Тест культурно-ціннісні орієнтації» (Л. Почебут)).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Соціально-психологічні особливості студентського віку

Молоді роки - це час, коли більшість психофізіологічних функцій - сенсорно-перцептивна, пам'ять, психомоторика і особливо мислення - досягають свого оптимуму, формується особистість та інтелект, розвиваються загальні та спеціальні здібності, трансформується мотивація, формуються особистісні цінності та смисли. Молодий вік є найбільш чутливим періодом для розвитку інтроспективних здібностей та розуміння себе і своїх особливостей у порівнянні з іншими.

Конструктивна інтроспекція, здатність вирішувати проблеми в інтроспективний спосіб, може бути найбільш ефективно розвинена саме в цей період. Зміни, характерні для сучасного українського суспільства, призвели до радикальних змін у внутрішньому житті сучасного студентства, спрямували більшість студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах, на інші цілі, ніж раніше, сприяючи таким чином реорганізації їхніх ціннісних орієнтирів [17].

Деякі дослідники вважають, що сучасне молоде покоління є маргіналізованим, нездатним за відносно короткий проміжок часу засвоїти цінності "старого" світу і визнати цінності "нового" світу. Сучасна соціально-економічна ситуація вимагає високого рівня професійної адаптивності, що є дуже важливим, а також професійної компетентності. Це означає, що в умовах ринкової економіки студенти повинні проявляти якості зрілого члена суспільства, але психологічно вони демонструють інфантильність, несамостійність у прийнятті рішень, розгубленість, беспорядність, самовпевненість, знижену критичність у ставленні до себе, підвищену потребу в опіці з боку інших та різноманітні компенсаторні реакції [17]. Це відображається в тому, що часто присутні ознаки такої поведінки.

Основним змістом розвитку в молодому віці є формування рис і якостей особистості в складній системі функціональних зв'язків і відносин зрілості. Тому основна увага приділяється не тільки змістовним і результативним моментам розвитку особистості (формування свідомості і самосвідомості, особистісної і професійної автономії), але і поясненню структур і механізмів процесу розвитку особистості, які дозволяють ряду психічних елементів розвиватися в інтегровані риси і якості особистості.

Проблеми розвитку, самопізнання та самовиховання, прагнення до самостійності та усвідомлення своєї індивідуальності складають основу процесу розвитку особистості в молодому віці. Аналізуючи психологічну літературу, можна побачити, що вік студентства є найбільш важливим і критичним періодом розвитку особистості.

Типовими і специфічними серед видів діяльності, що здійснюються в студентські роки, є навчально-професійна діяльність, яка складає основу професійного становлення майбутнього фахівця. Вираження якісно нових рис (новоутворень) є критерієм прогресивного розвитку особистості студента. Іншими словами, кожна молода людина має власний темп розвитку, який слід оцінювати не тільки в порівнянні з нормами, але і по відношенню до власних минулих досягнень [18].

Зміст поняття "професійний розвиток" інтегрує в собі розвиток професійного світу, світу освіти і внутрішнього світу людини. На рівні внутрішнього світу людини поєднуються характеристики професійного світу і світу освіти, і на цьому рівні вирішується проблема професійного розвитку особистості, тобто як поєднати, з одного боку, суспільну значущість професії, а з іншого - її привабливість і цікавість для конкретної людини.

Професійний вибір - це тривалий процес, що триває більше десяти років і передбачає прийняття багатьох взаємопов'язаних рішень. Цей процес є незворотнім і завершується компромісом між зовнішніми (ринкові умови, престиж) і внутрішніми факторами (наприклад, особистісні характеристики), оскільки початкові рішення обмежують подальші можливості. Задоволеність

роботою залежить від того, наскільки люди здатні знайти відповідні можливості для реалізації своїх здібностей, інтересів та особистісних рис у професійному контексті; для вікової групи 14-25 років фаза професійного розвитку визначається як "навчання" для перевірки своїх сильних сторін. Таким чином, студентів можна розглядати як соціально-демографічну групу або як особливий етап - етап соціалізації (студентські роки) [18].

Основною діяльністю в студентські роки є процес навчання, накопичення нових знань та набуття нових навичок. У зрілому юнацькому віці відбуваються такі новоутворення, як професійна орієнтація, формування мотивів, цілей, намірів та цінностей, розвиток світогляду та новий рівень самосвідомості. Цей період характеризується подоланням особистістю вікової кризи через процес набуття дорослої ідентичності та нового ставлення до світу. Загальний розвиток молодих людей у студентські роки та їх подальше професійне усвідомлення є передумовою для врахування психологічного та професійного розвитку особистості викладачами, кураторами та всіма зацікавленими в освіті та професійному становленні молоді.

Підлітковий вік характеризується переходом від дитинства та юності до дорослої перспективи, участю в нових макро- та мікросферах, розвитком особистості та переглядом життєвих цінностей та орієнтацій через активну соціалізацію та засвоєння нових соціальних ролей. Перегляд життєвих цілей, цінностей та орієнтацій є частиною структури самовизначення в підлітковому віці. Життєві орієнтації є невід'ємною частиною процесу розвитку особистості і являють собою сукупність цінностей, які характеризують життєвий шлях людини. Життєві орієнтації також є складовою життєвої стратегії і ґрунтуються на життєвих уявленнях, цілях і прагненнях.

Сьогодні молодь в Україні зростає в умовах соціально-економічної, політичної та військової нестабільності, спричиненої збройним конфліктом та воєнним станом, що, безумовно, впливає на психологічний стан

суспільства. Ця кризова ситуація в Україні також впливає на життя окремих людей і може призвести до життєвої кризи, під час якої люди переглядають свої життєві орієнтири та цінності. Життєва спрямованість - це, перш за все, ступінь залежності внутрішнього світу людини від зовнішнього світу і пов'язана з конструюванням свого майбутнього та життєвим позиціонуванням. Життєва ситуація розглядається як точка відліку на життєвому шляху людини і тому є важливою складовою у визначенні життєвої орієнтації та стратегії людини [41].

Життєва орієнтація характеризується як загальний напрямок для задоволення важливих потреб у контексті діяльності, в якій людина має намір бути лідером [22]. Лідерська діяльність у юнацькому віці зазвичай розглядається як навчальна та професійна діяльність, що сприяє формуванню нового світогляду, розвитку моральних цінностей та екзистенційної автономії. Життєві орієнтації включають емоційний рівень, який об'єднує соціальні почуття, когнітивний рівень, який характеризується увагою до форм життєдіяльності, та поведінковий рівень, який є станом готовності до певної діяльності. Ці рівні також характеризуються ціннісними орієнтаціями.

Юнацький період пов'язаний з формуванням ціннісної орієнтації, яка поєднує в собі науково-теоретичні, філософські, моральні та естетичні орієнтації. Цей період характеризується пошуком сенсу і перспективи в житті та сприятливими умовами для формування власного сенсу життя. Розглядаючи поняття життєвих орієнтацій, не можна оминати увагою поняття життєвих принципів і життєвих стратегій.

Життєві стратегії оцінюються у взаємозв'язку з системою цінностей і ступенем усвідомлення життя. Система цінностей є важливим елементом у формуванні життєвих орієнтацій, оскільки вона є основою поведінки особистості, тим більше, що цінності є результатом виховання та соціалізації молоді людини. Життєві стратегії є засобами, за допомогою яких людина конструє власне життя, і включають попередній досвід побудови життя, практику (особисту поведінку, спрямовану на задоволення своїх потреб і

вирішення ситуацій) та задоволеність життям (самооцінку своїх досягнень). Ціннісні орієнтації в юнацькому віці мають значний вплив на цілепокладання та самореалізацію, в тому числі й на професійну самореалізацію. Однак слід зазначити, що на формування найбільш поширених ціннісних орієнтацій впливає соціум.

Саме суспільство на кожному етапі розвитку має свою систему цінностей і визначає ті цінності, які є нормативними для особистості, і ці цінності повинні співвідноситися з цінностями особистості. Життєві орієнтації входять до структури ціннісної свідомості і слугують для адаптації особистості до певної форми соціальної активності, це також самостійна підсистема ціннісних уявлень про соціальні цінності, пов'язані з певною сферою діяльності. Як ціннісні орієнтації, так і життєві орієнтації формуються під впливом процесів, що задовольняють власні потреби людини та очікування суспільства, а також пов'язані з поглядом людини на життя та конструювання майбутнього [33].

Панчук Н. П. (2017) вказує, що життєві орієнтації формуються залежно від того, яку цінність для людини має певна сукупність видів діяльності і якого значення ці цінності набувають у підсвідомості людини [48]. Як зазначалося вище, життєві орієнтації пов'язані зі ступенем усвідомленості життя, а основними чинниками осмисленого життя є наявність цілей, які визначають життєві очікування і спрямованість особистості, емоційна насиченість життя, самоактуалізація, відчуття успіху в лідерській діяльності, здатність контролювати життєві обставини і робити життєвий вибір.

Соціальні очікування особистості є частиною структури ціннісних орієнтацій особистості, а отже, також пов'язані з життєвими орієнтаціями. Соціальні очікування - це суб'єктивні орієнтації членів суспільства щодо перебігу можливих подій, які забезпечують готовність індивідів до цих подій. Соціальні очікування зазвичай визначають як взаємозв'язок між соціальною системою та діяльністю індивідів, які є її елементами [33].

Враховуючи цей факт, варто зазначити, що соціальні очікування можуть виступати психологічним чинником, що формує спрямованість життя, оскільки вони є частиною системи, яка регулює поведінку індивідів у суспільстві та їхню взаємодію в групах. Період молодості характеризується спрямованістю особистості в майбутнє і пов'язаний з пошуком сенсу життя, життєвим позиціонуванням та життєвими очікуваннями. Ціннісні орієнтації, разом із життєвими цілями та планами, є найважливішим компонентом життєвої позиції, а її основна функція - організуюча. Формування життєвої позиції є динамічним і залежить від вікових особливостей сприйняття індивідом часового горизонту.

1.2. Вплив війни на психологічне здоров'я молоді

Психологічне здоров'я - це здатність правильно сприймати реальність, адекватно реагувати на події, оцінювати свою поведінку та поведінку інших у конфліктних ситуаціях та дискусіях, приймати відповідальні рішення та відстоювати свою думку – навички та якості, які люди використовують щодня. Звичайно, ступінь і вираженість розвитку можуть варіюватися залежно від вроджених особливостей, значні відхилення від норми спричиняють дискомфорт і впливають на загальний стан здоров'я. Повноцінності психічного здоров'я людини може загрозувати переважання тих чи інших негативних рис особистості, дефекти в моральній сфері, неправильний вибір ціннісних орієнтацій тощо.

З початком широкомасштабного вторгнення Росії в Україну майже всі українці відчували на собі неминучі наслідки війни для свого психологічного здоров'я: На початку червня Міністерство охорони здоров'я опублікувало невтішну статистику, згідно з якою близько 15 мільйонів українців потребують психологічної підтримки через війну. З них до чотирьох мільйонів потребують медикаментозної допомоги. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, згідно з міжнародними дослідженнями, кожна п'ята людина, яка проживає в зонах військових конфліктів, має проблеми з психічним здоров'ям. При цьому для 9 відсотків людей це виражається в помірному або важкому захворюванні.

Зіткнувшись з досвідом війни, сучасна молодь відчуває цілу низку емоцій, таких як страх, гнів, безпорадність, безнадія і розгубленість. Слід зазначити, що ці реакції є нормальними. Психологи відзначають, що у воєнний час "радість сприймалася як щось заборонене", але зараз цей стереотип втрачає свою силу і люди починають відчувати радість.

Немає правильної чи неправильної відповіді на емоції, особливо за таких обставин. Хочеш плакати - плач, хочеш сміятися - смійся [12]. Під час війни молоді люди стикаються з двома типами травматичних подій:

несподіваними травматичними подіями та хронічними шкідливими подіями, які призводять до неефективних стратегій подолання. Як наслідок, 1) тривожні розлади; 2) посттравматичний стресовий розлад (ПТСР); 3) депресія; 4) дисоціативні розлади; 5) поведінкові розлади та підвищена схильність до вживання алкоголю і наркотиків [9]. У статті ВООЗ, опублікованій у медичному журналі "Ланцет", описано найпоширеніші діагнози у цивільних і військових, які пережили війну:

1. Депресія. Під час війни людей оточує багато подій і новин, які можуть спровокувати нові випадки депресії або загострення депресії. Ступінь тяжкості депресії, пов'язаної з війною, може варіюватися від легких, короткочасних епізодів смутку до стійкої депресії. Важливими ознаками та симптомами депресії є сльози, смуток, порожнеча, безнадія, спалахи гніву навіть через дрібниці, дратівливість, розчарування, втрата інтересу або задоволення від більшості або всіх звичайних видів діяльності, порушення сну, такі як безсоння або надмірне безсоння, втома і брак енергії, зниження апетиту і втрата ваги або навпаки, підвищення апетиту і збільшення ваги, постійне занепокоєння, хвилювання і неспокій.

Фізичні проблеми, такі як уповільнення мислення, мовлення та рухів тіла, відчуття нікчемності та провини, повторення минулих невдач, самозвинувачення, проблеми з мисленням, концентрацією уваги, прийняттям рішень та пам'яттю, часті або повторювані думки про смерть, суїцидальні думки, спроби суїциду, біль у спині та головний біль [24].

2. Посттравматичний стресовий розлад - це комплексний розлад, пов'язаний з гострою реакцією на травму та стрес. Розлад проявляється, коли людині не вистачає ресурсів, щоб психологічно впоратися з гострою травматичною подією. В середньому 20% людей, які пережили травматичну подію, мають цей стресовий розлад. Посттравматичний стресовий розлад розвивається у сучасних

молодих людей після того, як вони пережили або стали свідками травматичної події. До таких подій належать війна, смерть людини, ракетний обстріл, сексуальне насильство.

3. Стрес - це неспецифічна реакція організму на зміну обставин, що вимагає адаптації. У такому стані у людей неправильно розподіляється і зміщується увага, порушуються когнітивні процеси, координація рухів, неадекватні емоційні реакції, виникає розгубленість і загальмованість усіх видів діяльності. Стрес може бути як корисним, так і руйнівним. Він може мобілізувати людей і покращити їхню здатність адаптуватися до неприємних і небезпечних ситуацій (стресовий, конструктивний, корисний) або зруйнувати їх і значно знизити продуктивність і якість життя (болісний, деструктивний, руйнівний).

На війні наш організм працює на межі своїх можливостей. Гормони стресу, які відповідають за мобілізацію організму в кризовій ситуації, також мають "термін придатності". Молоді люди можуть відчувати сильні перепади настрою - від тривоги, гніву та оптимізму до повного спустошення і виснаження. Важливо розуміти, що це цілком природні стани, які з часом змінюються. З кожною ситуацією можна і потрібно боротися;

4. Апатія - це стан, коли людина нічого не відчуває, нічим не цікавиться, не має сил і мотивації. На жаль, цей стан є поширеним під час війни і є звичним явищем у нашій надзвичайній реальності. Якщо апатія триває більше двох тижнів, це може бути симптомом депресії або іншого захворювання. У такому випадку необхідно звернутися до психолога, психотерапевта, психіатра або іншого фахівця, щоб запобігти розвитку більш серйозного захворювання.
5. Панічна атака (ПА) - це інтенсивний і раптовий напад страху без будь-якої реальної небезпеки або видимої причини. Відбувається шалений викид адреналіну в кров, що супроводжується сильною

фізичною реакцією. Панічні атаки були поширеним явищем серед молоді та дітей під час війни. Тривога, страх, невпевненість, розгубленість і панічні атаки виникають зі зростанням невизначеності, що змушує молодь воєнного часу активно звертатися за професійною допомогою до практикуючих психологів [12].

Разом з тим, у сьогоdnішніх реаліях практикуючі психологи та соціальні працівники набувають нового досвіду щодо основних завдань психологічних служб в умовах надзвичайних ситуацій в країні захист і зміцнення психологічного та соціального здоров'я в освітньому процесі та забезпечення психологічної безпеки на відстані. Якщо "ключовим словом" психологічного здоров'я є "адаптація", то ключовою характеристикою психологічно здорової молоді є її здатність до саморегуляції, що дає їй можливість адекватно пристосовуватися до позитивних і негативних обставин [9].

Незважаючи на те, що в Україні триває війна, деякі цивільні особи адаптуються до стресу, в той час як інші все ще відчують тривогу. Вони вважають, що не контролюють своє життя і, здається, відкладають його на невизначений час до "після перемоги".

У психології такий стан називається застиганням. Після стресової ситуації цей стан зникає протягом 20-60 хвилин після того, як драматична подія минула. Війна все ще триває, тобто загроза не минула. Застигання допомагає людям не тільки сховатися від небезпеки, але й вирішити, як реагувати на загрозу, уважно розирнутися навколо, зібратися з силами і підготуватися до дій. Тому це не так вже й погано, якщо ви не завжди з ними. Навпаки, іноді є сенс зупинитися і "завмерти", щоб не потрапити в халепу.

Але якщо ситуація затягується, можливо, мозок відчуває брак даних і людина не може зрозуміти, що вона може контролювати, а що ні, і уявляє собі найгірший можливий результат. Можливі причини стану "застигання" [1]:

- Відсутність впевненості у власних силах
- Нерозуміння нового плану;

- Неконтрольована паніка, страх, тривога;
- Стійкий депресивний стан;
- Втрата ідентичності;
- Незнання, як вийти з цієї ситуації і з чого почати.

Слід наголосити, що негативний вплив війни на психічне здоров'я продовжуватиме впливати на систему охорони здоров'я та створювати додатковий тягар [2]:

- Психічні розлади насамперед негативно впливають на поширеність серцево-судинних захворювань, діабету, артриту, астми та раку;
- Психічні розлади погіршують перебіг хронічних захворювань і підвищують смертність від раку;
- Понад 50 відсотків людей з психічними розладами (в чотири рази більше, ніж у загальній популяції) також мають розлади сну, що часто призводить до респіраторних захворювань;
- Люди з психічними розладами частіше курять, мають труднощі з відмовою від куріння і в середньому викурюють більше сигарет;
- Загалом психічні розлади знижують частоту візитів до лікаря, інтерес до свого здоров'я та регулярних обстежень, що затримує діагностику захворювання та перешкоджає успішному лікуванню;
- Депресія збільшує ризик смерті від раку на 50%, а ризик смерті від серцево-судинних захворювань - на 67%;
- Гіпертонія, стенокардія, тахікардія, інші серцеві захворювання, виразка шлунку, гастрит та артрит є поширеними серед людей з ПТСР. Крім того, ПТСР часто призводить до ризикованої поведінки, що призводить до зловживання алкоголем і наркотиками, а також до деструктивної поведінки та пов'язаних з нею наслідків;
- У разі тяжкої травми деякі ризики можуть проявлятися на 10-15 років раніше, ніж у середньому по популяції.

Уряд України ініціював створення Загальнодержавної програми з питань психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Мета програми -

допомогти громадянам подолати наслідки екстремальних стресів і травматичних подій та запобігти виникненню психічних розладів. "Ця війна, навіть після перемоги, впливатиме на психіку щонайменше наступні сімдесят років. Якщо ми зможемо скоротити цей період або пом'якшити її наслідки, це буде ще однією великою перемогою для народу, який так багато вистраждав"[2].

Пріоритетні заходи, яких має вжити країна найближчим часом

- Провести детальний аудит ресурсів за участю представників ВООЗ та розробити модель системи надання допомоги;
- Навчити сімейних лікарів, психологів, соціальних працівників та педагогів методам швидкої психологічної допомоги, враховуючи потенційний вплив війни на психічне здоров'я;
- Адаптувати мобільний додаток ВООЗ до наших потреб, щоб він дозволяв проводити самодіагностику та включав техніки самопомоги;
- Розпочати масштабну комунікаційну кампанію для подолання стигми щодо звернення за психологічною допомогою [15].

Висновки до першого розділу

Дослідження ціннісних орієнтацій та соціально-психологічних особливостей їх формування у сучасної молоді є важливим в умовах динамічного суспільства, що переживає кризові ситуації. Особливо гострим постає питання цінностей та факторів впливу на їх розвиток та поширення серед молоді під час війни, адже соціум є одним з основних чинників формування життєвих орієнтацій та цінностей.

Ціннісні орієнтації пов'язані з поняттями життєвих принципів та життєвих стратегій, а також можуть розглядатися через призму ціннісних орієнтацій та соціальних очікувань, які впливають на формування життєвої спрямованості особистості. Теоретичний аналіз був спрямований на вивчення психологічних змістових параметрів життєвих орієнтацій студентської молоді в умовах воєнного стану.

Також значим аспектом впливу на молодь є вплив війни на їх психологічне здоров'я, яке має ризик постраждати внаслідок травмування. Особливості реакції на військову травму та її переживання переважно буде залежати від умов її отримання та індивідуально-психологічних якостей індивіда, що її переживає.

РОЗДІЛ 2. ОРГІНАЗЦІЯ, МЕТОДИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Обґрунтування методів емпіричного дослідження

У якості емпіричних методів дослідження було обрано чотири психодіагностичних інструменти, а саме «Ціннісний опитувальник» (Ш. Шварц), «Шкала базових переконань» (Я. Бульман), «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч), «Тест культурно-ціннісні орієнтації» (Л. Почебут). При аналізі психодіагностичних інструментів було сформовано операційну модель дослідження (див табл. 2.1.).

Методики були обрані з огляду на оптимальність встановлення потрібних психологічних конструктів, які б цілісно відображали ціннісні орієнтації української молоді. Таким чином, обрані методики відображають ціннісні орієнтири зі всіх боків.

Таблиця 2.1

Операційна модель дослідження

№	Назва	Автор	Кодування	Змінні
1	«Ціннісний опитувальник»	Ш. Шварц	VPP	Гедонізм Досягнення Соціальна компетентність Самовизначення (селф-напрямок) Стимуляція

				<p>Конформність (обмежувальна конформність)</p> <p>Комунікабельність (просоціальність)</p> <p>Безпека</p> <p>Зрілість</p> <p>Підтримка традицій</p> <p>Культурно- специфічні цінності</p> <p>Духовність</p>
2	Шкала базових переконань	Я. Бульман	WAS	<p>Доброта</p> <p>Доброзичливість</p> <p>Справедливість</p> <p>Контрольованість</p> <p>Випадковість</p> <p>Самоцінність</p> <p>Ступінь самоконтролю</p> <p>Ступінь випадковості або везіння</p>

3	Ціннісні орієнтації	М. Рокіч	VO	Термінальні цінності Інструментальні цінності
4	Тест культурно-ціннісні орієнтації	Л. Почебут	CVO	Традиційна культура Сучасна культура Динамічна культура

«Ціннісний опитувальник» (Ш. Шварц)

Методика призначена для вивчення динаміки змін у групах (культури) залежно від змін у суспільстві та змін індивідуальних цінностей залежно від життєвих проблем.

Ш. Шварц і В. Більські на основі аналізу психологічних визначень цінності в низці дослідницьких списків стверджують, що, незважаючи на велику кількість визначень поняття "цінність", майже у всіх них можна виділити п'ять спільних рис.

У вивченні цінностей, коли емпіричні дослідження теоретично обґрунтовуються, цінності сприймаються як :

а) думка (про щось) або переконання (про щось); б) твердження (мета), яке робить ситуацію або поведінку бажаною; в) щось, важливість чого перевищує звичайні межі; г) засіб вибору або оцінки події або поведінки; д) засіб ранжування подій з точки зору їх відносної важливості.

Автори побудували свою теорію "універсальних типів цінностей" на гіпотезі про те, що люди будь-якої культури мають "універсальну структуру цінностей", яка складається з окремих "мотиваційних доменів".

Вони розглядають цінності як когнітивні репрезентації трьох універсальних груп потреб: біологічних (вітальних) взаємодій, необхідних для міжособистісної координації, і соціальних потреб для групового добробуту та виживання.

Виходячи з цього, автори вперше надають концептуальні та операційні визначення.

Було виділено вісім потреб: задоволення, безпека, соціальна влада, досягнення, соціальні норми, самовизначення, конформність і зрілість.

Потім цінності були класифіковані відповідно до благ, яким вони служать (індивідуальні/особистісні - колективні) та відповідно до класу пов'язаних з ними цілей (термінальні - інструментальні). Типи цінностей цієї теорії розширюють поняття мотиваційного поля і розуміються як набір критеріїв для групування цінностей. Структурна організація системи цінностей відображає рівень, на якому одночасне домінування різних мотиваційних потоків призводить до суперечностей.

Найважливішою частиною цієї теорії є дві гіпотези щодо структури ціннісних типів.

Перша полягає в тому, що ця структура є інваріантною, тобто універсальною до культурних відмінностей.

Друга - що мотиваційні конфлікти можна виявити, аналізуючи цю структуру.

Якщо ці дві гіпотези будуть доведені, вони будуть являти собою певний прогрес.

Перша гіпотеза розвиває теоретичну базу для психологічних цінностей; для цієї теорії "універсальність" є незаперечною властивістю, яка є основою для теорій, що виходять за межі лише психології. Друга гіпотеза - про мотиваційні протиріччя - більше пов'язана з психологічними теоріями особистості, де мотиваційні протиріччя можуть розглядатися як рушійна сила розвитку або як проблема, що призводить до психопатології.

Шкала Шварца (мотиваційна сфера).

Значення змінних:

1. Гедонізм;
2. Досягнення;
3. Соціальна компетентність;
4. Самовизначення (селф-напрямок);
5. Стимуляція;
6. Конформність (обмежувальна конформність);
7. Комунікбельність (просоціальність);
8. Безпека;
9. Зрілість;
10. Підтримка традицій;
11. Культурно-специфічні цінності;
12. Духовність.

Гіпотеза Шварца полягає в тому, що ці показники пов'язані між собою біполярним зв'язком; суперечності виникають у структурі, коли суб'єкти обирають суперечливі (тобто різні полюси в даній структурі) одиниці, такі як мотивації або цілі. Наприклад, прагнення до самовизначення суперечить конформності, і якщо значення змінних 4 і 6 одночасно високі або, навпаки, низькі, можна сказати, що структура цінностей суб'єкта містить мотиваційну динамічну неузгодженість.

«Шкала базових переконань» (Р.Янов-Бульман)

Опитувальник розроблено в рамках когнітивної концепції базових особистісних переконань.. Згідно з цією концепцією, одним з основних почуттів нормальної людини є здорове почуття безпеки.

На думку американського психолога Р. Янов-Бульмана, ця концепція базується на трьох основних категоріях переконань, які формують ядро нашого суб'єктивного світу :

1. Віра в те, що в світі більше хорошого, ніж поганого. Ця категорія включає в себе ставлення до світу і людей в цілому.
2. Переконання, що світ сповнений сенсу. Люди загалом схильні вірити, що події відбуваються не випадково, а підкоряються законам справедливості.
3. Віра в цінність власного "Я". Тут є три виміри: "Я - хороша людина" (самоцінність), "Я поводжуся правильно" (контроль) і оцінка власних досягнень.

Під впливом травматичної події основні переконання людини кардинально змінюються і повністю руйнують нормальні життєві концепції та моделі поведінки. Екстремальний негативний досвід суперечить раніше сформованій картині світу, а його усвідомлення спричиняє довготривалі та серйозні психологічні проблеми; навіть після зникнення перших симптомів ПТСР відчуття безпорадності та втрати контролю над власним життям може зберігатися протягом тривалого часу.

Отже, базові переконання людини про себе та основні переконання про навколишній світ можуть суттєво відрізнитися у людей, які пережили і не пережили травматичну подію.

Для діагностики базових переконань Р. Янов-Бурман розробив шкалу базових переконань.

Шкала класифікує переконання за вісьмома категоріями і розраховується на основі трьох основних переконань, згаданих вище:

- 1 Доброта світу (BW, benevolence of the world);
- 2 Доброзичливість людей (BP, Benevolence of People);
- 3 Справедливість світу (J, Justice);;
- 4 Контрольованість світу (C, control);
- 5) Випадковість (R, randomness) як принцип розподілу подій;
- 6) Самоцінність (SW, self-worth);
- 7) Ступінь самоконтролю (SC, self-control)
- 8) Ступінь випадковості або везіння (L, luckiness).

Кожна з восьми шкал містить чотири твердження.

Значення кожної шкали визначається як середнє арифметичне балів за відповідними твердженнями. У випадку прямих тверджень - це оцінка, яку вказав респондент; у випадку зворотних тверджень значення змінюються на протилежні (тобто "1" відповідає "6", "2" - "5", "3" - "4" і навпаки).

Основні категорії переконань можна також розглядати як три загальні сфери ставлення до довкілля :

1. Загальне ставлення до екологічних зобов'язань було розраховане наступним чином - середнє арифметичне між BW та BP (прихильність до миру та добробуту людей).

2) Загальне ставлення до обізнаності про світ, тобто контрольованості та справедливості подій, розраховується як середнє арифметичне між J (справедливість світу), C (контрольованість світу) та зворотною величиною R (випадковість). Щоб знайти показник, обернений до R, слід підсумувати показники, обернені до R, відносно центру.

3) Самооцінка, здатність контролювати події та віра у випадковість розраховуються як середнє арифметичне наступних значень SW (самооцінка), SC (самоконтроль) і L (везіння) розраховуються як середнє арифметичне.

Цей опитувальник дозволяє порівняти основні переконання різних груп. Опитувальник можна використовувати з людьми, які пережили різні види травми. Його також можна використовувати в індивідуальних дослідженнях. Якщо людина набрала дуже низькі бали за якоюсь шкалою, це слід враховувати при наданні психологічної допомоги. Зазвичай показники за всіма шкалами вищі за середні, тобто не менше 3,5 балів. Дослідники вважають, що більш оптимістичне ставлення до світу, інших і себе може призвести до психологічної стабільності та успіху в повсякденному житті.

«Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч)

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну спрямованість особистості, складає основу відносин людини з навколишнім світом, з іншими людьми і з самою собою, основу її світогляду, сутність її мотивації до життєдіяльності та основу її поглядів на життя або "філософії життя". Найбільш поширеною методикою вивчення ціннісних орієнтацій є методика М. Рокіча, що базується на прямому ранжуванні списків цінностей.

М. Рокіч виокремлює два класи цінностей

- Термінальні цінності: віра в те, що кінцева мета існування індивіда варта того, щоб до неї прагнути.

- Інструментальні цінності: віра в те, що певна форма поведінки або риса характеру є бажаною для людини у конкретній ситуації.

Це розрізнення відповідає традиційному розрізненню на "цінності-цілі" і "цінності-засоби".

Учасникам пропонуються два списки цінностей (по 18 у кожному) на аркушах паперу або картках в алфавітному порядку. У списках досліджувані присвоюють кожній цінності порядковий номер, тоді як на картках вони розташовуються в порядку важливості. Останній спосіб дає більш надійні результати. Спочатку подається термінальний набір цінностей, а потім набір інструментальних цінностей.

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід зазначити, що досліджувані класифікують цінності за змістовними блоками з різних причин. Наприклад, виділяються "конкретні" та "абстрактні" цінності, цінності, пов'язані з професійною самореалізацією, та цінності, пов'язані з особистим життям. Інструментальні цінності можна класифікувати як етичні цінності, комунікативні цінності, індивідуалістичні та конформістські цінності, альтруїстичні цінності, цінності самоствердження та цінності прийняття інших. Це далеко не всі можливі суб'єктивні конфігурації ціннісно-орієнтованих систем. Психологи повинні намагатися вловити індивідуальні закономірності. Якщо патерн не вдається виявити, можна припустити, що цінності учасника не сформовані або відповідь нещира.

Інструкція по роботі з картками (замість карток респонденти отримували гугл-форму – наведено в пункті 2.2 розділу 2).

Респондентам надається набір набір з 18 карток з визначеннями цінностей.

Їх завдання – розкласти (розподілити) їх у порядку важливості для них як керівних принципів їхнього життя. Працювати слід повільно і вдумливо. Результат повинен відображати їхню справжню позицію.

Інструкція для роботи з таблицями.

Респондентам слід уважно подивитися на таблицю та вибрати ту цінність, що є для них найважливішою, і поставити її на перше місце. Потім слід вибрати другу за важливістю цінність і покласти її поруч з першою.

Потім зробити те ж саме з усіма іншими цінностями. Найменш важлива цінність буде розміщена останньою, на 18-му місці. Працювати потрібно повільно і обдуманно. Кінцевий результат повинен відображати їхню справжню позицію.

«Тест культурно-ціннісній орієнтації» (Л. Почебут)

Тест розроблено на основі теорій Ф. Клакхона та Ф. Строрбека для виявлення основних тенденцій становлення та розвитку цільової культури.

Ф. Клакхон і Ф. Строрбек розглядали особистість як сукупність цінностей.

Культурно-ціннісні орієнтації вони визначали як складні, в певному сенсі згруповані принципи, які спрямовують різні течії людської думки і діяльності в процесі вирішення загальнолюдських проблем. Ці орієнтації конструюються в процесі соціалізації дитини в межах певної культурної традиції.

Автори визначили п'ять основних універсальних проблем, які намагається вирішити кожна культура :

- Ставлення людей до часу;
- Ставлення людей до природи і «надприродного»;
- Ставлення людей до людського утворення;
- Ставлення людей до інших людей;
- Спрямованість діяльності людей.

На основі цих положень Л. Почебут склав тест культурно-ціннісних орієнтацій та було класифіковано три типи культури.

1. Традиційна культура (ТК) - характеризується орієнтацією людей на минуле, прихильністю до традицій та інтересом до історії своєї країни. Люди цієї культури сприймають природу як вічну таємницю буття, нерозв'язну загадку, яку вони намагаються розгадати. Люди сприймаються як істоти, залежні від свого безпосереднього соціального оточення. Вони надають великого значення родинним зв'язкам, традиційним сімейно-рольовим відносинам і релігійним орієнтаціям. У таких культурах заборонена внутрішня свобода. Дії, робота і навіть думки людини перебувають під постійним і суворим контролем громади. Процес прийняття рішень є колективним, а результат залежить від старійшин. Діяльність людини суворо регламентована. Як правило, успіхи в роботі і творче ставлення до праці винагороджуються не відразу, а лише через деякий час.

2. Сучасна культура (СК) - характеризується орієнтацією людей на сьогодення і події, які є для них сучасними. Люди намагаються жити в гармонії з природою, оберігати її та вирішувати екологічні проблеми. Людська природа сприймається як суперечливе явище. Цінності цієї культури зосереджені на людині, її правах, професії, розвитку її здібностей, самореалізації та самоствердженні. Відносини між людьми часто формальні і чітко визначені відповідно до їхнього статусу і ролі в соціальній системі. Дружні стосунки формуються поступово і характеризуються глибиною та відданістю один одному. Суспільство намагається регулювати людську поведінку у вигляді моралі, етики та правил. У міжособистісному спілкуванні люди часто стримані, намагаються дотримуватися соціальної дистанції та рольових приписів. Прийняття індивідуальних рішень відбувається в процесі узгодження потреб, інтересів та планів на майбутнє з групами, сім'ями та колективами. За результати своєї діяльності люди в першу чергу прагнуть отримати не матеріальну, а духовну винагороду (престиж, визнання, успіх).

3. Культура, що розвивається динамічно - характеризується тим, що люди орієнтовані на майбутнє, намагаються досягти швидких і значних

результатів. Люди будують короткострокові плани і намагаються реалізувати їх якомога енергійніше. Для людей цієї культури час - це гроші. Природа не є загадковою. Оскільки життя - це проблема, яку потрібно вирішувати швидко і успішно, природа повинна бути взята людиною під контроль.

Всі таємниці природи повинні бути розкриті, а закони розвитку виявлені і пояснені. Мета людини - панувати над природою. Людська природа любить свободу. Розвивається індивідуальність, незалежність і автономія від соціального середовища. Процеси прийняття рішень здійснюються самостійно. Визнається важливість індивідуальних інтересів і цінностей. У спілкуванні люди відверті та безпосередні, акцент робиться на рівність у рольових відносинах, а не на ієрархічних відносинах. Суспільно визнаною цінністю є те, що суспільство забезпечує рівні можливості для розвитку кожного свого члена. Основою державного управління є не мораль, а законність, невідворотність покарання та обов'язок платити. Люди в цій культурі зосереджені на роботі, завданнях і обов'язках. Люди часто свідомо жертвують собою заради справи, успіху, прогресу і матеріальних благ. Успішна робота вимагає, перш за все, швидкої матеріальної винагороди.

2.2. Характеристика вибірки та опис процедури дослідження

Для отримання сирих балів було зроблено онлайн анкетування з чотирьох методик зазначених в табл. 2.1. Досліджуваним було запропоновано пройти тестування, при згоді з умовами обробки особистої інформації. Представленість досліджуваної вибірки за демографічними даними дає можливість побудувати візуалізації їх розподілу рис. 2.1 та рис. 2.2.

Рисунок 2.1

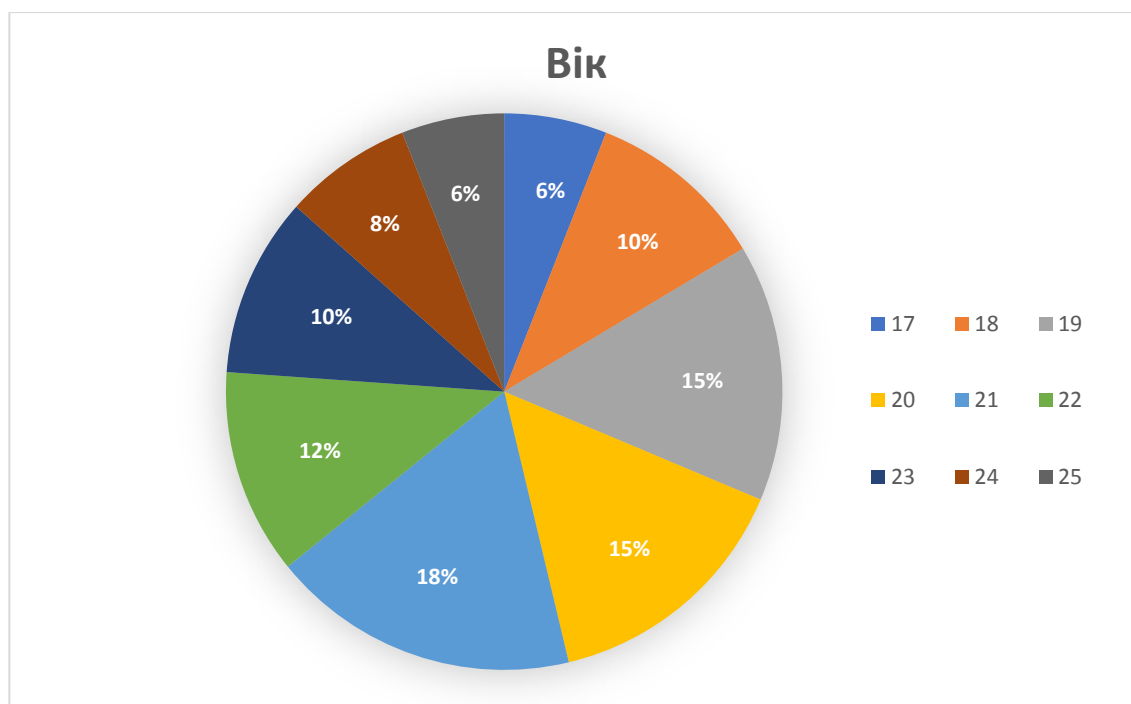
Статевий розподіл респондентів

На рис. 2.1. зображено відсоткове співвідношення у дослідженні взяли участь 67 осіб, з котрих 35 чоловіків (52,5%) та 32 жінки 47,8%. Віковий діапазон досліджуваних представлений на рис. 2.2.

Рисунок 2.2

Віковий розподіл респондентів

На рис. 2.2. можна бачити візуалізацію вікового розподілу досліджуваних. Найбільшу частку в розподілі має вік 21, потім 19 та 20. Віковий розмах складає від 17 до 25 років. Середній вік респондента 21 рік, стандартне відхилення 2,6.

Дослідження проводилось в три етапи, а саме:

I етап

Аналіз наукових джерел, підготовка психодіагностичного інструментарію, обґрунтування дослідження та методів досягнення завдань та мети дослідження.

II етап

Формування та заповнення онлайн форми, пошук респондентів, проведення тестування та добір достатньої кількості респондентів.

III етап

Математично статистична обробка сирих балів, визначення критеріїв обрахунків, аналіз та інтепретації матиматично статистичних обрахунків, написання висновків.

Висновки до другого розділу

Дослідження особливостей ціннісних орієнтацій української молоді в умовах війни проводилось в три етапи: підготовчий та теоретичний етапи; дизайн дослідження та проведення опитування; математично статистична обробка та інтерпретації результатів.

У якості емпіричних методів дослідження було обрано ряд методик відповідних до мети дослідження: «Ціннісний опитувальник» (Ш. Шварц) VPP, «Шкала базових переконань» (Я. Бульман) WAS, «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч) VO, «Тест культурно-ціннісні орієнтації» (Л. Почебут) CVO.

У ході опитування респондентів було встановлено, що участь взяли 63 особи - 35 чоловіків та 32 жінки. Віковий розмах респондентів 17-25 років, середній вік респондента 21 рік.

РОЗДІЛ 3 РЕЗУЛЬТАТИ МАТЕМАТИЧНО-СТАТИСТИЧНОЇ ОБРОБКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Особливості досліджуваної вибірки за результатами опитування

Даний розділ спрямований на висвітлення особливостей вибірки відповідно до обраних інструментів емпіричного дослідження. Таким чином у даному підрозділі можна побачити результати описової статистики для всіх респондентів. А також перевірка гіпотези щодо статистично значущих відмінностей між чоловіками та жінками за встановленими змінними.

Таблиця 3.1

Описова статистика за методикою «Ціннісний опитувальник» (Ш. Шварц)

Назви шкал	Середнє арифметичне	Стандартне відхилення
Гедонізм	3,0	1,4
Досягнення	3,2	1,5
Соціальна компетентність	3,0	1,5
Самовизначення	2,7	2,3
Стимуляція	3,0	1,5
Конформність	3,1	1,5
Комунікабельність	3,3	1,4
Безпека	3,2	1,4
Зрілість	2,9	1,4

Підтримка традицій	3,2	1,3
Культурно-специфічні цінності	3,3	1,5
Духовність	3,2	1,4

За результатами представленим на табл. 3.1 можна встановити рівень прояву шкал, які відображають рівні ціннісні спрямованості особистості. Таким чином, можна встановити тенденції, які частіше зустрічаються в молодому віці в умовах війни.

Найбільшу оцінку має цінність «Комунікабельність» (3,3/1,4) та «Культурно-специфічні цінності» (3,3/1,5), найменшу оцінку має шкала «Самовизначення» (2,7/2,3). Всі інші змінні мають середній прояв та можуть бути віднесені до індивідуальних особливостей кожного з респондентів.

Можна стверджувати, що молоді характерно орієнтуватися на комунікабельність та культурно-специфічність цінностей, при цьому така сфера, як самовизначення, є не важливою у порівнянні з першою.

Таблиця 3.2

Описова статистика за методикою «Шкала базових переконань» (Я. Бульман)

Назви шкал	Середнє арифметичне	Стандартне відхилення
Доброта	5,8	3,0
Доброзичливість	5,2	2,9
Справедливість	4,8	3,0

Контрольованість	5,3	2,8
Випадковість	5,4	2,9
Самоцінність	5,1	2,8
Ступінь самоконтролю	5,9	2,8
Ступінь випадковості або везіння	5,3	2,8

За табл. 3.2 можна судити про особливості вибірки за базовими переконаннями. Можна побачити, що вибірка має оцінку вище середнього за шкалою «Ступінь самоконтролю» (5,9/2,8). Інші змінні знаходяться на середньому рівні та також можуть відображати індивідуальні особливості, ніж групові особливості.

Таблиця 3.3

Описова статистика за методикою «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч)

Назви шкал	Середнє арифметичне	Стандартне відхилення
Термінальні цінності	9,7	5,6
Інструментальні цінності	9,9	5,4

За табл. 3.3 можна бачити, що немає яскравих відхилень від середнього прояву, що може свідчити про відсутність тенденцій серед вікової групи.

Таблиця 3.4

**Описова статистика за методикою «Тест культурно-ціннісні орієнтації»
(Л. Почебут)**

Назви шкал	Середнє арифметичне	Стандартне відхилення
Традиційна культура	5,0	3,1
Сучасна культура	5,2	2,7
Динамічна культура	5,4	2,8

За результатами методики «Тест культурно-ціннісні орієнтації» можна відстежити, що респонденти мають за кожним варіантом культурно-ціннісних орієнтацій середній рівень, хоча треба зазначити, що за динамічною культурою оцінка є дещо вищою (5,4/2,8).

За перевіркою на статистично значущі відмінності параметричним *t*-критерієм Стюдента та непараметричним *u*-критерієм Мана-Уїтні не було встановлено відмінностей за статтю, що може свідчити про їх відсутність. Можна стверджувати також про недостатність кількості досліджуваних, щоб встановити відмінності, але результати дають змогу лише прийняти нульову гіпотезу про відсутність цих відмінностей.

3.2. Результати кореляційного аналізу ціннісних орієнтацій молоді в умовах війни

У даному підрозділі представлені кореляційні матриці, спрямовані на встановлення взаємозв'язків між змінними, які дають змогу визначити особливості кореляційних зв'язків прояву ціннісних орієнтацій молоді в умовах війни.

Таблиця 3.5

Кореляційна матриця за методикою «Тест культурно-ціннісні орієнтації» з шкалами методики «Ціннісний опитувальник»

Назви шкал	Термінальні цінності	Інструментальні цінності
Гедонізм	-0,064	-0,4
Досягнення	-0,13	0,09
Соціальна компетентність	-0,13	-0,16
Самовизначення	-0,02	-0,08
Стимуляція	0,02	0,10
Конформність	-0,03	0,06
Комуникабельність	-0,01	0,25*
Безпека	-0,10	-0,06
Зрілість	-0,10	-0,10
Підтримка традицій	0,07	-0,11
Культурно-специфічні цінності	0,13	-0,06
Духовність	0,02	-0,16

Примітка - * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

За кореляційною матрицею на табл. 3.5 можна визначити, що більшість змінних не мають статистично значущих кореляцій, окрім наявного прямого слабкого взаємозв'язку змінної «Комунікабельність» та «Інструментальні цінності» - 0,25.

Подібна кореляція свідчить про те, що якщо одне значення стає більшим, тоді інше теж зростає та навпаки, коли одне стає меншим - тоді інше зменшується.

Таблиця 3.6

Кореляційна матриця за методикою «Ціннісні орієнтації» з шкалами методики «Ціннісний опитувальник»

Назви шкал	Традиційна культура	Сучасна культура	Динамічна культура
Гедонізм	-0,11	0,01	-0,10
Досягнення	-0,04	0,19	0,37**
Соціальна компетентність	-0,01	0,03	-0,038
Самовизначення	0,32**	0,17	-0,03
Стимуляція	-0,11	0,11	0,04
Конформність	-0,05	-0,06	-0,03
Комунікабельність	-0,23	0,11	-0,05
Безпека	-0,04	0,06	-0,03
Зрілість	-0,16	0,11	-0,10
Підтримка традицій	0,04	0,01	-0,11
Культурно-специфічні	0,12	-0,10	-0,12

цінності			
Духовність	0,29*	-0,32**	-0,18

Примітка - * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

На табл. 3.6 представлена кореляція змінних методики «Ціннісні орієнтації» з методикою «Ціннісний опитувальник». Можна бачити, що за кореляційним аналізом є декілька статистично значущих взаємозв'язків:

-Змінна «Традиційна культура» позитивно середньо корелює зі змінною «Самовизначення» 0,32 та «Духовність» 0,29;

-Змінна «Сучасна культура» має обернену середню за силою кореляції із шкалою «Духовність» - 0,32;

- Змінна «Динамічна культура» середньо прямо корелює зі змінною «Досягнення» - 0,37.

Таким чином можна прийняти альтернативну гіпотезу щодо наявності статистично значущих кореляцій між шкалами методики ціннісних орієнтацій та цінностей культури.

Таблиця 3.7

Кореляційна матриця статистично значущих взаємозв'язків

Назви шкал	Доброта	Справедливість	Контрольованість
Термінальні цінності	0,24*	-	-
Динамічна культура	-0,28*	-	-
Ступінь самоконтролю	-	0,26*	-
Сучасна культура	-	-	-0,28*

Примітка - * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

На табл. 3.7 представлені кореляційні зв'язки, які не ввійшли до основних матриць, але мають статистично значущі кореляції. До таких встановлених зв'язків можна віднести:

-Змінна «Доброта» має слабкий прямий зв'язок зі змінною «Термінальні цінності» 0,24 та обернений слабкий зв'язок зі змінною «Динамічна культура»;

-Змінна «Справедливість» має позитивний слабкий зв'язок з шкалою «Ступінь самоконтролю» - 0,26;

-Змінна «Контрольованість» має негативну слабку кореляцію зі змінною «Сучасна культура» - 0,28.

Висновки до третього розділу

У ході емпіричного дослідження особливостей ціннісних орієнтацій української молоді в умовах війни було проведено декілька аналізів математично-статистичної обробки, а саме: описова статистика, перевірка на нормальність розподілу, критерії статистично значущих відмінностей (t-критерій Стюдента та u-критерій Мана-Уїтні), кореляційний аналіз Спірмена.

Завдяки використаним методам обробки даних було виявлено декілька особливостей та статистично значущих кореляцій:

Українській молоді в умовах війни характерно мати вищі бали за шкалами «Комунікабельність», «Культурно-специфічні цінності» та набагато рідше «Самовизначення», більшість орієнтується на динамічність культури та цінностей.

Існує позитивна кореляція між комунікабельністю та інструментальними цінностями, традиційна культура позитивно корелює з самовизначенням та духовністю, показник сучасної культури негативно корелює з контрольованістю та духовністю, а динамічна культура позитивно корелює з досягненнями та добротою.

ВИСНОВКИ

Отже, у ході дослідження було проаналізовано теоретичні доробки вітчизняної та зарубіжної літератури з проблематики соціально-психологічних особливостей молоді України. Важливими є відомості щодо аспектів цінностей та факторів впливу на їх розвиток та поширення серед молоді під час війни, тому що навколишнє середовище є одним з головних чинників формування життєвих орієнтацій.

Також було проведено емпіричний аналіз ціннісних орієнтацій даної вікової групи в умовах війни для визначення особливостей впливу воєнних дій на психологічне здоров'я та стан молоді. Було встановлено, що молоді люди України є чутливою групою під час переживання воєнних подій, адже значна частина сфер психічного та соціального ще знаходиться у стадії формування та дооформлення. Тому, вплив соціальної ситуації та травматизація має відчутний вплив на психологічний стан молоді. Аналізуючи теоретичні аспекти проблеми, було зроблено висновок, що емоційна сфера молоді є вразливою та чутливою і у звичайних умовах, і що ці характеристики значно загострюються в умовах небезпеки та страху за власне життя при війні. Воєнна агресія може спричинити ПТСР, вплинути на подальше життя та стосунки з іншими людьми, безпосередньо впливаючи на формування ціннісної сфери. Основною функцією психологічного здоров'я молоді є підтримання позитивної динамічної рівноваги між особистістю та середовищем у ситуаціях, що потребують мобілізації особистісних ресурсів. Психологічне здоров'я молоді є основою особистісної стабільності та психологічного імунітету до соціально-економічних, політичних та екологічних криз і визначає конструктивний характер розвитку особистості. Під час війни психологічні реакції молодих людей варіюються від помірному, транзиторного стресу до важких психологічних травм з негативними наслідками для здоров'я.

У ході проведення емпіричного дослідження було визначено психодіагностичний інструментарій, математично-статистичні методи

обрахунків аналізів та інтерпретацію досліджуваних явищ. Можна стверджувати, що для української молоді в умовах війни характерно мати вищі значення комунікабельності та культурно-специфічних цінностей, за базовими переконаннями переважають ступінь самоконтролю та доброта, респонденти більш схильні до інструментальних цінностей, ніж до термінальних, а також вони орієнтуються на динамічність культури та цінностей. Більш низькі показники в зазначеній соціальній ситуації для української молоді є характерними для самовизначення. Всі інші характеристики знаходяться на середньому рівні і можуть відображати індивідуальні особливості, ніж групові. Також у ході дослідження була підтверджена гіпотеза, що особливості прояву ціннісних орієнтацій української молоді в умовах війни не мають характерних відмінностей за гендерним показником.

Список використаних джерел

1. Андреева О. В. Фізична рекреація різних груп населення: монографія. Київ: ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. 280 с.
2. Атаманчук Н.М. Психологічні прояви тривожності у студентів під час військової агресії. Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи: зб. матеріалів 35 Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 31 травня 2022 р. Переяслав, 2022. Вип. 35. С.113-117.
3. Безлюдна Н. Формування національно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів в умовах воєнного стану. Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2023, 1 (27): 41-46.
4. Белякова, С. М., Бочаріна, Н. А., & Стеценко, А. І. (2022). ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДОРОСЛИХ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, (1), 77-82.
5. Бирик Д. Д. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 2022, 26.1: 43-54.
6. Бирик Д. Д. Ціннісні орієнтири молоді у побудові успішного майбутнього. *школа*, 2019, 9: 23-26.
7. Бойченко М. Цінності як категорія філософії освіти (соціально-філософський та філософсько-антропологічний ракурси) / Михайло Іванович Бойченко // *Філософія освіти наук. Часопис.* – 2009. – №1–2 (8). – С.99–107.
8. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. *Цінності освіти і виховання*. К., 1997. С. 21-25.
9. Бохонкова Ю., Пліско В. Якість життя і психічне здоров'я особистості. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві. збірник тез II Всеукр. наук.-практ. конф. упор. Н. М. Бамбурак. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 59-63.

10. Возняк С.М., Кононенко В.І., Кононенко І.В. [та ін.] (1999) Духовні цінності українського народу / При-карпат. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ : Плай. — 293 с.
11. Воронцова Е., Ївженко Ю., Паржницький В. Дослідження ефективності програми формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Нові технології навчання: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Київ, 2021. Вип. 95. С.8–19.
12. Вплив війни на психічне здоров'я. Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vplivvijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko> (дата звернення 17.10.2022).
13. Галецька І.І. Методологічні проблеми вивчення психологічного здоров'я. Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К.: Главник, 2005. Вип. 26. С. 320–325.
14. Ганчева В. Особливості формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в умовах викликів сьогодення. 2022.25.12. URL: <http://journal.org.ua/index.php/appos/article/view/350/399>
15. Громадське здоров'я: дискусійні питання, шляхи їх практичного вирішення / М. В. Дутчак, Л. Я.-Г. Шахліна, С. М. Футорний, Я. В. Першегуба. Спортивна медицина і фізична реабілітація. 2020. №1. С. 3-9.
16. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка / С. В. Драч // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". - 2010. - No 2. - С. 26-30 - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_9.
17. Євдокімова О. Соціально-психологічні особливості студентського віку та їх урахування в системі психологічного супроводу. Наука і освіта. 2009. № 1/2. С. 52–57.
18. Жданюк Л. Соціально-психологічні особливості студентського віку. Вісник післядипломної освіти. 2017. № 4/5. С. 28–40.

19. Закалик Г. Особливості формування ціннісних орієнтацій підлітків в умовах війни. Вжити дитині у світі, де дорослі «з'їхали з глузду?», 2022, 28.
20. Запека Я.Г. Особливості ціннісних профілів студентів з різними мотиваційними установками. Габітус. 2020. Вип. 12. Т. 2. – С. 127–132.
21. Іванова А. О. Формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві. 2022. PhD Thesis. Національний авіаційний університет.
22. Карпенко З.С. Життєві орієнтації у феноменологічному полі кризової особистості. Наукові студії із соціальної і політичної психології. К.: ТОВ «Вид-во «Сталь», 2000. Вип.4(7). С. 48-53.
23. Коберник Л.О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Л.О.Коберник // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008. - №23. – С. 235 - 241.
24. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Луцьк : Вежа, 2011. 430 с
25. Митник Т. Особливості психічного здоров'я особистості: критерії та показники. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві. збірник тез II Всеукр. наук.-практ. конф. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 269-271.
26. Москаленко О.В. Структурні компоненти ціннісно-сміслової сфери особистості. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. психологія. педагогіка. Випуск 1, 2013. с. 91-98.
27. Ніколенко Л. М. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2018. № 1(15). С.162-168
28. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

- 29.Отрощенко Н. Л. Діагностика сформованості ціннісних орієнтацій учнівської молоді Сходу України в умовах пропагандистської війни. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки, 2017, 1 (1): 47-57.
- 30.Педоренко В. М. Особливостей ціннісних орієнтацій студентів закладу вищої освіти в умовах війни. Наукові проекти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ, 2022, 97-99.
- 31.Пірен М., Цілюрик О. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації*. 2011. № 4. С.213–218
- 32.Пономаренко, Д. О. Проблеми формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді [Текст] : магістер. робота / Д. О. Пономаренко ; науковий керівник С. С. Денежніков. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. – 76 с.
- 33.Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. №5. С. 8-13.
- 34.Психологічне здоров'я українців під час війни і як його врятувати. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/vijna-ukraina-dopomoha-psuxolog-psuxolohichnapidtrumkamentalnezdorovja/6715242.html> (дата звернення 17.10.2022).
- 35.Романенко Т. А. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Дипломна робота. Київ. 2022.
- 36.Савенко О. О. Ціннісні орієнтації у сучасній науковій думці. 2022.25.12. URL: <http://journal.org.ua/index.php/appos/article/view/352/401>
- 37.Савченко С. В. Зміни соціальних норм та ціннісних орієнтацій молоді Донбасу в умовах гібридної війни. *EDUCATION AND PEDAGOGICAL SCIENCES. ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНА НАУКА*, 2018, 1 (168): 5–16-5–16.

- 38.Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч посібник. Київ : Каравела, 2014. 399 с.
- 39.Сошина Ю.М. Цінності та ціннісні орієнтації в ціннісно-смысловій сфері підлітка. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 22. С. 530-539.
- 40.Стасевська О. А. Система цінностей як основа буття сучасного українського суспільства / О. А. Стасевська // Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – №1 (20). – С.62–76
- 41.Тавровецька Н. І. Структурні складові характеристики життєвого шляху особистості. Збірник наукових праць інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Талком, 2016. Т. 9. Вип. 9. С. 496-505.
- 42.Чеплаков С. О., Костюк Л. К. Військово-патріотичне виховання української молоді в сучасних умовах. Головний редактор, 2016, 96.
- 43.Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*. 2009. № 4 (36). С.65–73.
- 44.Bardi, A., & Schwartz, S.H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1207-1220.
- 45.Gärling, T., Fujii, S., Gärling, A., & Jakobsson, C. (2003). Moderating effects of social value orientation on determinants of pro environmental behavior intention. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 1-9.
- 46.Higgins E. T. What is value? Where does it come from? A psychological perspective. In T. Brosch & D. Sander (Eds.), *Handbook of value: Perspectives from economics, neuroscience, philosophy, psychology and sociology* (pp. 43–62). 2016.
- 47.Maximilian Etzel. Value orientation and external political efficacy: assessing the relationship between traditional values, progressive politics and political responsiveness. 2023.

48. Panchuk N. P. Valuable orientations as an indicator of student socialization in the process of professional training. *Problems of Modern Psychology*. 2017. Vol.: 38. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. P. 314–324.
49. Rokeach M. *Beliefs, Attitudes, and Values*. San Francisco, Josey-Bass Co, 1972. 214 p.
50. Shcherbakova, N. (2017). Transformation of value orientations of modern Ukrainian youth: Socio-philosophical analysis. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University.
51. Zehetner A. Value orientations of students in Austria and Ukraine: Implications for Leadership / A. Zehetner, T. Lepeyko, T. Blyznyuk // *Cross-Cultural Business Conference, 12th-13th May 2022*. – University of Applied Sciences Upper Austria, Steyr Campus, 2022.